

ilan olunan "milli hakimiyet" in güçlendirilmesine çalışılacağını açığa vurur (OKANDAN, *Amme Hukukumuzun...*s.272). Ayrıca bk.: TANÖR, *Osmanlı İmparatorluğunda...*, s.133.

25) OKANDAN, *Amme Hukukumuzun...*, s.271.

26) Bk.: OKANDAN, *Amme Huk...*, s.287-288. II. Meşrutiyette vücut bulan temel yaklaşım, uygulamada tam gerçekleşme de siyasette ağırlığını koyan MİLLİ HAKİMİYETTİR. Anadolu'da kurulan Meclis

Hükümetinin tamamen Türk Kamu Hukuku gelişim süreci tekniklerinin ürünü olduğu açıktır (Bk.: YAYLA, s.59-60 ve dpn:14).

27) Yeni Türkiye Devletinin Anayasal tezlerinin hazırlandığı örgütlenme safhası KONGRELER süreci için bk.: MEMİŞ, s.34-150.

28) OKANDAN, "Milli Hakimiyet, Milli İrade Mefhumlarının...", s.26-27. 307-308 Sayılı Heyeti Umumiye Kararları için bk.: GÖZÜ-BÜYÜKİKİLİ, s.98-99.

BİR ÇAĞDAŞ AHLAK SORUNU OLARAK SOSYAL ADALET (*)

Prof.Dr. Adil İZVEREN (**)

Hukuk Felsefesini en geniş anlamında; toplumsal yaşantının düzen unsurlarının niteliklerini ve ideal düzeni oluşturabilecek düzen kurallarının, kısaca ideal normların hangileri olabileceğini bulmaya yönelik düşünce disiplini olarak tanımlamak mümkündür. Hukuk Felsefesinin bu tanımından hareketle, Hukuk/Ahlak sorununun (ve daha açık bir deyimle Hukuk/Ahlak ilişkisinin) sosyal adalet açısından açıklığa kavuşturulması gerekir düşüncesindedir.

Bilindiği gibi, genel Felsefenin tali bir bölümü anlamında "aksiyoloji" denen insan davranışlarını düzenleyen normlar alanının içeriğini "Hukuk" ve "Ahlak" dediğimiz iki ayrı düzen kategorisi veya sistemi oluşturmaktadır. Fakat aksiyolojik Felsefe açısından, davranışlarımızı kontrol eden ve düzenleyen her iki kategorinin düzen kuralları; nitelikleri ve dolayısıyla etkinlikleri açısından birbirlerinden farklı olamla beraber; ikinci düzen kategorisinin yani "Ahlak"ın bir tinsel güç olarak "Hukuk" u büyük ölçüde etkilediği, günümüzde tartışmasız benimsenen bir gerçektir. Zira törebilimsel değer yargılarının (ve ahlak ilkelerinin) oluşturduğu bir Ahlak düzeninin tinsel gücü, Hukuk düzeninin de manevi içeriği ve tinsel desteğidir. Bu nedenle düşünür Leipnitz çok daha önceleri Hukuku, Ahlakla yasanın birleşimi anlamında "Ahlakın yasal biçimi" ve "Adalet" yahut "Tüze"yi de (iyilik, doğruluk, eşitlik ve uyumluluk gibi ahlaki değer yargılarını içeren) "Ahlakın hukuksal biçimi" diye tanımlamıştı.

Hukuk ve etik ilişkisinin en yoğun olduğu, her iki düzen kategorisinin birbirleriyle kaynaştıkları uygulama alanı; Adalet ilkesinin uygulama olanağı bulunan toplumsal ilişkiler alanıdır. Bunun nedeni ise "Hukuk" dediğimiz düzen kategorisine tinsel içerik kazandıran "Adalet" ilkesinin ahlaki muhtevasının Hukuka nazaran daha yoğun bir biçimde ağır basmasıdır. Adalet ilkesi bu özelliği ile Hukuka "ahlaki öz" kazandıran bir "ahlak" kavramıdır. Hukukun "Adalet" dediğimiz bu ahlaki özünün toplumsal ilişkilerdeki işlevinin yani etkisinin ne olduğunu anlayabilmek için, ilk önce ikinci düzen kategorisinin yani "ahlak düzeni" nin niteliği üzerinde kısaca durmak gerekir. Zira "ahlaki öz" den yoksun bir hukuk normu biçimsel yönden hukuk görüntüsünde olsa bile, gerçekte insancıl özden yoksun kaba bir baskı aracından başka bir nesne değildir. Hukukumuzun ise, bu türden sayılamayacak kadar çok kurullarla dolu bir kargaşa kazanı olduğu abartmasız söylenebilir.

I. Ahlak Düzeni. İnsanın davranış ve eylemlerini bir ölçüde etkileyerek yönlendiren bir düzen kategorisi olarak, Ahlak düzeninin Hukuk Felsefesi açısından bugüne değin belirgin nitelikleriyle bir

(*) Bu yazı, yazarın 30 Kasım - 1 Aralık 1990 tarihlerinde Türkiye Felsefe Kurumu'na İstanbul'da düzenlenmiş olan "Hukuk ve Etik" konulu seminerde sunduğu bidirinin tam metnidir.

(**) Adil İZVEREN 9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesidir

kavramı oluşturulamamıştır. Bunun nedeni Ahlak düzeninin etkinliğinin Hukuk düzenininkinden çok daha geniş bir uygulama alanını kapsamaması ve Ahlak ilkelerinin, toplumsal ilişkilerin ve değer yargılarının değişmelerine paralel değişiklikler göstermeleridir. Ahlak düzeninin bu özelliği, düşünürleri bugüne değin Değer Felsefesi (Wertphilosophie) açısından değer yargılarının ve Ahlak normlarının oluşum nedenlerini kaynaklandıkları nesnelere üzerinde araştırmaya ve bundan belirli norm kategorileri bulma yolunda çaba göstermeye yöneltmiştir.

Bu yolda hukuk düşünürü Heinrich Henkel, Hukuk Felsefesi açısından bizim de esas itibarıyla benimsediğimiz düşünce sistemine göre Ahlakı "kişisel (bağımsız) Ahlak" (autonomie Sittlichkeit, Gewissensethik), dinsel ve evrensel düşünce sistemlerinin oluşturduğu "Yüce Ahlak" (Hochethik), "Sosyal Ahlak" yahut grup Ahlakı (Gruppenmoral) ve "Evrensel Ahlak" (Humanmoral) olarak başlıca dört grupta toplamaktadır. Bize ilk bakışta birbirlerinden ayrı nitelikte görünen ve "Ahlak düzeni" dediğimiz normlar sistemini oluşturan söz konusu kurallar; kaynak, ilke ve etkinlikleri yönlerinden tamamiyle birbirlerinden ayrı nitelikte olmakla beraber, oluşturdukları tinsel düzendeki fonksiyonları (işlevleri) ve birbirlerini etkilemeleri bakımından Ahlak düzeni, münferit düzen grupları olarak birbirlerinden ayrı düşünülmesi olanaksız düzen unsurlarının oluşturduğu bir tinsel bütündür:

a) İyi veya iyilik idesine dayanan kişisel yahut bireysel (bağımsız) Ahlaka uygun davranış, istek ve iradenin iyiyi ve iyiliğe yönlendirdiği eylemdir. Tinsel bir değer olarak bireysel Ahlakın dayandığı "İyilik" idesinin kaynağının ne olduğu ve hangi ölçülere göre saptanarak açıklanabileceği yolundaki düşünsel çabanın; Felsefe tarihinde bugünün çağdaş düşüncesine esas olabilecek anlamda ana çizgileriyle ilk kez Aydınlanma dönemiyle başladığı ve düşünür Kant'la doruğuna ulaştırılarak geliştirildiği görülmüştür.

Kant'a göre bir eylemin "iyi" olabilmesi için aklın buyruğuna ve ödevi göre belirlenmiş olması gerekir, zira bir eylemin "iyilik kriteriyumu" dayandığı ilkedir. Yasaya saygı ve uyum duygusundan doğan ödevlerin kaynaklandığı "gereklik yasaları" (Gesetze des Sollens) niteliğindeki gerçek Ahlak kurallarının içeriği olan salt buyruklar (kategorischer Imperatif) veya yükümlülük yasaları hiçbir koşula bağlı olmayan kesin buyruklardır ki, bu anlamda kendi kendisinin ereği olan akıl sahibi insan kendine buyruk olur yani kendi yasasını kurabilirse, bu durumda gerçek haysiyetini ve değerini kazanabilir. Ancak bu anlamda özgür (autonom) insan bir ahlaki kişidir ve özgürlük onu insan yapan, ona sorumluluk yüklenilecek kişilik kazandıran, dolayısıyla insan kişiliğinde saklı temel öge ve onun kişiliğinin ereğidir.

Genel Felsefede Akılcı Okulla geliştirilip Kant'la doruk noktasına eriştirilen "özgürlük" idesi, en geniş anlamında bireysel Ahlakın, ferdietçi akımın ve çağdaş "Liberalizm" in de tinsel özü ve esasıdır.

b) Yüce Ahlak bireysel düşünce ve vicdandan değil; yüce dinlerin veya filozofların düşünce ve ilkelerinden kaynaklanan kural ve düşüncelerin oluşturdukları büyük din ve düşünce gruplarını geliştiren davranış modelleridir. Yüce Ahlakın bir normlar sistemi olarak bireysel Ahlaktan ayrıldığı nokta; bireysel ahlakın insanın irade ve vicdanına dayanan bağımsız karar ve davranış gücüne karşın, yüce Ahlakın ilgili din veya düşünce gruplarının ortak inançlarına dayanan nesnel (objektif) nitelikteki kurallar bütünü olarak bağlayıcı bir davranış modeli oluşturmalarıdır.

Ahlakın diğer bir düzen alanı olarak "Grup Ahlakı", insanların ve insan gruplarının toplum içindeki yahut toplumsal kurumlardaki veya bu kurumlar vasıtasıyla olan sorumlu tutum ve davranışlarını saptayan ilke ve kuralların tümü anlamında; yüce Ahlakta olduğu gibi, grupsal ahlak da nesnel (objektif) nitelikte kurallar bütünü olarak "sosyal moral" dediğimiz ortak bir ahlaki düşünce ve davranış modeli ortaya koymaktadır.

c) Nihayet insan topluluklarının tümü için her zaman ve her yerde geçerli genel (evrensel) bir ahlak düzeninin etkinliğini sürdürdüğü, yatsınamiyan bir gerçektir. "Humanmoral" kavramıyla açıklanan bu türden normların tümüyle, bütün insan toplulukları için her zaman geçerli "genel Ahlak" normlarının bütünü anlatılmak istenir. Evrensel ahlak kurallarını oluşumunu zorunlu kılan yaşamsal koşullar tüm insan topluluklarının "ortak yaşam" amaçlarından kaynaklandığı için Humanmoral tüm insanlık için geçerlidir. Evrensel Ahlak kavramını bu niteliği yönünden, en geniş anlamda "genel" ve "mücerret" Ahlak kurallarının bütünü olarak; toplumların sosyal düzenlerine ilişkin tüm bireyler ve gruplar için geçerli davranış formlerini ana çizgileriyle yansıtan ilkeler olarak tanımlamak mümkündür.

d) Yaşadığımız yüzyılda insanlığın geçirdiği iki büyük Dünya savaşının maddi ve özellikle "moral" yıkıntıları üzerine kurulan "yeniden yapılanmada", toplumların Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu gibi birlik ve kurumlarla Evrensel Ahlakın genel ilkelerini prototip çağdaş toplumun insanca yaşam düzenini kuralları olarak saptayıp benimsemeleri, bize göre Ahlak ve Hukuk Felsefesi açısından insanlığın en önemli tarihsel bir aşaması sayılmalıdır. Özellikle 20.nci Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak ulusal sınırların ötesinde ve uluslararası düzeyde hazırlanan "insan hakları" na ilişkin bildiri ve sözleşmeler Evrensel Ahlak normlarının ayrıntılı bir kataloğunu yansıttılar. Bilhassa "humanmoral" in "özgürlük", "eşitlik", "adalet" ve "sosyal adalet" gibi temel ilke ve kuralları yeni anayasalara intikal ederek ulusal mevzuatın ve dolayısıyla çağdaş hukuk düzenlerinin de temelini oluşturmaktadır.

Evrensel Ahlakın ilkelerinin, böylece yukarıda açıklanan anlamda ulusal ve uluslararası politika ve hukuk alanlarına intikaliyle, Etik/Hukuk ilişkisinin en önde gelen güncel sorunlarından biri olan "Sosyal Adalet" ilkesinin ne anlama geldiğinin ve işlevinin açıklanması, bildirimizin içeriğidir.

(II)

I. Tinsel denge unsuru olarak Adalet.

1. Adalet sözcüğü her toplumda insanların tüm yaşamsal ve hukuksal ilişkilerinde çok sık ve çeşitli anlamlarda kullanılan genel ve çok yönlü bir terimdir. Örneğin aile, işçi-işveren ilişkilerinde, kamu yönetimindeki üst-alt düzey memur (teknokrat-bürokrat) ilişkilerinde, emekle ücret arasındaki veya satışlarda mal ile fiyat arasındaki dengenin adaletli, doğru yahut adaletsiz (ölçsüz) olduğu ekseriya "adalet" terimiyle açıklanır. Mahkeme kararlarının ve hatta yasala-

rın, bir hukuk veya ekonomi düzenin iyi veya kötü olduğu anlamında "adaletli" yahut "adaletsiz" oldukları söylenir. Salt inanca dayalı gizemle karışık dinsel konularda adalet ise, tanrısal buyrukların özünü oluşturur ve "tanrısal adalet" in düzen sağlama işlevi; herkese hakkını vermek ve eşit davranmak, güçsüzleri korumak gibi başlıca düzen unsurlarının etkin kılınmasına yöneliktir.

2. Adaletin çok eski zamanlardan beri bir ide (düşünce) ve bir tinsel unsur olarak toplumsal ilişkilerde insan davranışlarını etkileyerek yönlendirdiği görülür. Örneğin eski Yunan Mitolojisindeki Adalet Tanrıçası Justitia'nın elindeki (dağıtıcı ve bağdaştırıcı hukuksal bir denge sağladığı anlamına gelen) "adalet terazisi" ile bunun yaptırım gücünü gösteren öteki elindeki kılıcın, adalet simgesini yansıttığı mitolojik görüntü, eski Yunan mitolojisinden esinlenen Felsefe alanına intikal etmişti. Sokrates'e göre adalet, kısaca iyiyi kötüden ayıran "bilgi" ve "hukuk duygusu" nda beliren "erdem" di ve Eflatun'a göre ise tüm erdemlerin varlığında toplandığı "en üstün erdem" ve bunun içeriği "herkese, kendisinin olması gerekeni vermek" idi.

3. Adalet idesinin açıklığa kavuşturulması açısından; eski Yunan Felsefesinin "teorik ideler öğretisi" nin Aristoteles ile kapanarak, bunun yerine salt insan aklına dayanan daha gerçekçi bir düşünce sistemini geliştirildiği görülür. Adalet kavramı üzerindeki düşüncelerini "genel Ahlak" kuramına dayandıran Aristo'ya göre; insan herşeyden önce düşünsel bir yaratık, en üstün amaç ve dolayısıyla hareket noktasıdır. İnsanın düşünsel özü ve yeteneği olan akıl ise; biri idrak eden, algılayan teorik ve diğeri de insanın eylem ve davranışlarına yönelen pratik akıl olmak üzere iki yönlü olarak görünür. Böylece bir yandan teorik akıl erdemlere ilişkin bilgiyi algılayarak, öte yandan pratik akıl (iyilik, disiplin vb. gibi) eylemlere yönelen erdemleri içermekte ve bu anlamda erdem; sadece "iyi" yi bilmek değil, her durumda aklın gösterdiğini yapabilmektir. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için, adalet de insanın türdeşleriyle olan ilişkilerini düzenleyen unsur anlamında bir "sosyal erdem" dir.

Aristo'ya göre toplumsal ilişkiler açısından kamu düzeninde adalet "eşitlik" de görünür ve bu anlamda, hiç kimse kendisine düşmesi gerekenden fazlasını almamalıdır. Ona göre adalet, sözleşmeler ve kamusal ilişkiler alanında olmak üzere iki biçimde görünür: Hukuksal ilişkilerde yapılan sözleşmelerle söz konusu olan adaletin gereği, sözleşmeleri gereği gibi ifa etmek ve bunların ihlali halinde doğan zararı karşılamaktır ki; bu türden adalet "akdi veya denkleştirici adalet" (iustitia commutativa) dır. Bu tür adaletin temel amacı; akdi ilişkilerde bozulan dengeyi sağlamaya yönelik bağdaştırma anlamında herhangi birşeyin verilmesine veya yapılmasına yönelik eğilimdir. Kamusal ilişkiler alanında bir düzen unsuru olarak bölüştürmede "bölüştürücü adalet" (iustitia distributiva) söz konusudur. Bunun uygulanmasında ölçü, demokraside yurttaşların eşitliğidir.

4. Eski Yunan Felsefesinde adalet kavramı toplumsal ilişkilerde "bölüştürücü" ve "denkleştirici" bir unsur olarak geliştirilmişti. Hareket noktası olan "kişiyi ait ve hakkı olanı vermek" formülüyle tanımlanan "eşitlik" ilkesi, daha sonraları Tabii Hukukla geliştirilen biçimiyle Fransız Devriminin gerçekleştirilmesinde başlıca etken olmuş ve nihayet "özgürlük" ilkesiyle birlikte bu devrimin ve dolayısıyla bundan sonra gerçekleşen klasik (siyasal) demokrasilerin tinsel ve hukuksal dayanağını oluşturmuştu.

Bu bildirinin ağırlık noktası "sosyal adalet" sorununun iyice kavranabilmesi için; kişinin ve insan gruplarının irade ve eylemlerine yön veren bir düzen ögesi olarak, genel "tüze" kavramında saklı birkaç özelliğe kısaca değinmek gerekir:

Adalet yahut tüze kavramının niteliği, taraflar açısından çok yönlü bir ilişkiyi ve törebilimsel açıdan belirli bir mütekebiliyet (karşılıklık) ilişkisini yansıtmıştır. Hukuksal açıdan tüze kavramındaki mütekebiliyet unsuru veya niteliği aynı zamanda "özgürlük" ve "eşitlik" unsurlarını da yansıtır. Bu anlamda hiç kimse veya grup karar ve eylemlerinde kendi kendini adaletli veya adaletsiz yahut haklı veya haksız niteliyemez. Böyle bir değer yargısı ancak diğer kişi veya gruplarla olan çok yönlü toplumsal ilişkiler için söz konusu olabilir. Bu durum, tüze unsurunun toplumsal ilişkilerde özgürlük ve eşitlik nitelikleri olan bir düzen ögesi olma nedeninin doğal bir gereğidir. Bunun aksi düşünce, toplumsal kaos ve kargaşayı davet anlamına gelir. Öte yandan tüze kavramında saklı belirli bir "mütekebiliyet" unsurunun etkileri ise, aynı zamanda "uyumluluk" ve "bağdaştırma" gibi öteki unsurların katkısıyla ahlaki davranışlara yön vererek karşıt davranışları dengeleme işlevini görmektedir. Örneğin sermaye-emek ilişkilerinde "artı değer" in hangi tarafa ne ölçüde ait olabileceği yolunda bir yüzyıldan beri Liberalizm (Kapitalizm) ile Sosyalizm arasındaki karşıtlık (yani çıkar çatışması), Sosyalizm Hareketinin etkisiyle gelişen modern "Sosyal ahlak" ın bir ürünü ve "tüze" nin toplumsal ilişkiler için geçerli bir türü olan "Sosyal Adalet" kavramının oluşumunu sağladı.

II. Toplumsal denge unsuru olarak Adalet (Sosyal Adalet).

1. Adalet kavramının içeriğini oluşturan "özgürlük" ve eşitlik ilkeleri, bugünün çağdaş toplum (demokrasi) düzenlerinin hukuksal dayanağı olan "insan hakları" nın da temel kurallarıdır. Adalet idesinin "eşitlik" esaslı 19 uncu Yüzyılın başlarından itibaren "sanayi devrimi" sonucu yoğunlaşan işçi hareketleriyle ve aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenen "Sosyalizm" akımının etkisiyle yeni bir anlam kazanmıştır.

Bu gelişme safhasında; genel anlamdaki adalet idesinin Sosyalizm akımıyla toplumların varlıklı kesimlerinin (ve özellikle sermaye gruplarının) ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması, emekçi kitlelerine bir ölçüde "ekonomik eşitlik" ve "sosyal güvenlik" gibi yaşamsal hakların tanınmasıyla oluşturulacak yeni bir "sosyal düzen" in gerçekleştirilmesi amaçlanıyordu.

Klasik demokrasiden bu amaç doğrultusunda "sosyal içerikli" yeni bir toplum düzenine geçişte ise; adalet kavramına, içeriğinin genişletilerek bu amaca uygun bir anlam kazandırılması zorunlu idi. Böylece "siyasal eşitlik" ile birlikte uygulama ve teoride hem "siyasal" ve hem de "sosyo-ekonomik" açıdan geliştirilen "sosyal eşitlik" anlamında "Sosyal Adalet" kavramı, toplumsal bir denge unsuru olarak yeni (çağdaş) "Sosyal Devlet" düzeninin temel ilkesi ve düzen ögesi durumuna geldi.

2. Sosyal yahut Toplumsal Adalet (iustitia socialis), çağdaş sosyal hukuk devletinin kamusal temel düzen unsuru olarak gelişen bir ilke ve kavramdır. Modern Sosyal Felsefede (ekonomik/sosyal ve hukuksal anlamda) geliştirilen bir ide olarak "sosyal adalet" kısaca; bir toplumda ekonomik (maddesel) yönden güçlüler ile güçsüz halk grupları arasında sosyo/ekonomik bir denge kurarak, toplumsal gerçeğe uygun adaletli bir düzen yaratmaktır. Bu anlamda geliştirilen sosyal adalet kavramı, hukuk düşünürü Del Vecchio'ya göre genellikle "ekonomik adalet" olarak anlaşılır. Bu bildirinin yazarı aynı düşüncüyü benimsemekte ve paylaşmaktadır.

Ötedenberi toplumların bireyleri arasındaki ilişkilerde tinsel (ahlaki) ağırlıklı bir genel ilke ve kural halinde uygulana gelen Adalet (iustitia) düşüncesinin ilk kez Papalık Makamının 15.5.1931 de

yayınlanan bir bildiriyle toplumsal uygulamaya intikal ederek tinsel, ahlaki ağırlıklı kamusal bir denge unsuru niteliğini kazandığı görülür.

Papalığın Encyklika (Quadragesimo) denen bildiriyle politik (resmi) alana intikal ettirilen düşüncede "herkese Dünya nimetlerinden düşen payın sağlanması, Dünya nimetlerinin bölüşümünde toplum yararının veya sosyal adalet kurallarının ölçü olarak gözönünde tutulmasına özen gösterilmesi" isteniyordu. Buna göre "kişisel çıkar saikiyle genel yararı geriye itilerek ücretlerin en aşağı düzeyde tutulması yahut bunun tersine abartılarak yükseltilmesi" sosyal adaletle yabancı bir tutumdur. "Adaletin bölüştürücü (distributiv) ve bağdaştırıcı (commutativ) adalet gibi türleri yanında gerçekte işçi ve işverenlerin karşılıklı yükümlülüklerinin yerine getirilmesinden kaçınılmayacakları ve bu anlamda sosyal adaletin gereği olarak toplumun bütünü için en iyi olanı her bireyden istemenin zorunlu olduğu" vurgulanıyordu.

Papalık bildirisinin önemi; sosyal adalet idesine - sadece teoride soyut bir ilke olarak kalmayıp - ilk kez çağdaş toplum politikasında insancıl açıdan bir kamusal düzen unsuru olarak uygulamaya yönelik bir kutsal ilke niteliğini kazandırmış olmasında görülür. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra geliştirilen çağdaş toplum düzenlerinde ve yeni anayasalarda "sosyal devlet" düzeninin temel ilkesi olarak yer alan "sosyal adalet" ilke ve kuralı ile ileri toplumda bu doğrultuda "maddesel (ekonomik) değerlerin çeşitli halk grupları arasında adaletli bir biçimde dağıtılması, işin teşkilatlandırılması ve emeğin karşılığı adaletli bir ücretin sağlanması" öngörülmektedir (Sosyal adaletle ilişkin bu son pasaj, Türkiye Cumhuriyetinin 1961 Anayasasının tarihsel 41.nci maddesinden ve gerekçesinden alınmıştır).

3. Bize göre bu ilke ve kural, sanayileşmeye yönelen ve sanayileşme çabasındaki toplumları ve dolayısıyla bizim toplumu bu amaçla ulaştırabilecek tek koşuldur. Zira halk grupları arasında ekonomik değerler toplamının (yahut ulusal gelirin) adaletli bir biçimde dağıtılması her şeyden önce emek sahiplerinin emeklerinin karşılığını alabilmeleriyle, her bireyin topluma kazandırdığı iktisadi değer oranında ulusal gelirden pay almasıyla mümkündür. Günümüzde "sosyal hukuk devleti" nin klasik (siyasal) demokrasiden farklı özelliği, iktisadi ve sosyal hayatı düzenleme ve dolayısıyla toplumun iş ve ekonomi ilişkilerine toplum yararına müdahalesinin devletin başlıca yetki ve ödevlerinden olmasında görülür. Sosyal hukuk devleti anlamında çağdaş bir kamu yönetiminin bu yolda alması söz konusu olan önlemler çeşitlidir. Ancak, ayrıntıları itibarıyla bu önlemlere ilişkin teori ve uygulama Hukuk Felsefesinin değil; Anayasa Hukuku, Ekonomi Politikası ve Sosyal Politika gibi bilim dallarının inceleme, araştırma ve uygulama konularıdır.

4. Şimdi; yukarıda açıklananlar gözönünde tutularak bir "sosyal politika" ilkesi ve "sosyal hukuk devleti" kuralı ve fakat, her şeyden önce niteliği itibarıyla bir "sosyal" ve "evrensel" Ahlak idesi olarak "sosyal adalet" kavramının Hukuk Felsefesi açısından burada özet olarak bir tanımını yapmak mümkündür.

Bize göre Sosyal Devlet düzeninin gereği bir ilke ve kural olarak Sosyal Adalet; ekonomik demokrasiye yönelen yeni toplum koşullarına uygun bir düzenin kurulması amacıyla, toplumda maddesel (ekonomik) yönden güçlü ve güçsüz halk grupları (veya sosyal sınıflar) arasında ekonomik eşitliğin temini yoluyla bir sosyal/siyasal denge sağlanmasıdır. Bu anlamda ortaya çıkan "Sosyal Adalet" (iustitia socialis) kavramı, eski Yunan Felsefesi Döneminden beri Hukuk Felsefesinde geliştirilen "bölüştürücü" (distributiv) ve "denkleştir-

ci" (commutativ) adalet türlerine çağdaş kamu yönetiminde uygulama olanağı sağlayan bir düzen unsuru ve "adalet" kavramının özel bir türü anlamında bir ilke ve kuraldır.

Yukarıdan beri açıklananlar sosyal adalet kavramının, çağdaş insanın toplumsal yaşantısında ahlaki içeriği ağır basan en üst düzeydeki bir düzen ögesi ve kuralı olarak anlaşılmasını zorunlu kılar. Bu anlamda sosyal adalet; insanlığın bugünkü kültürel aşamasında, herşeyden önce kişinin ve özellikle emeğin değerini yücelten bir hümanizm ürünü olarak anlaşılmalıdır. Bu anlamda ise, sosyal adalet; çağdaş devletin başlıca amacı olan "insan mutluluğu" nun sağlanması anlamında - Devletin ekonomik yönden güçsüz bireylerin koruyucusu olması açısından - toplum yönetiminde "Sosyal Hukuk" düzeninin biricik kaynağı ve dayanağıdır. Bu nedenlerle sosyal adalet ilkesi çağdaş toplum düzeninde bazı grupların aşırı sosyal etkinliklerini sınırlayarak "liberal eşitlik" ilkesi yanında "sosyal eşitlik" idesini ve "bağdaştırıcı" (cumulativ) adalet yerine "paylaştırıcı" (distributiv) adalet ilkesini ikame ederek çağdaş toplum düzeninde bu yoldan bir "denkleştirme" sağlamaya yönelmektedir. Bu bakımdan sosyal adalet ilkesinin etkisi; çağdaş toplum düzenlerinde, objektif Hukukun (yani kamusal düzenin) subjektif hakka - kişisel yetkiye ve talep haklarına - "Sosyal yükümlülük" gibi ahlaki bir vecibe yüklemesinde görülür (Radbruch). Hukuk düşünürü Radbruch özellikle Mülkiyet Hukukuna ilişkin düzenlemede; Tabii Hukuka dayanan bireysel mülkiyetin kullanımının Sosyal Ahlak açısından Özel Hukuk kurallarıyla sosyal amaçlara uygun biçimde düzenlenebileceğini, hatta istisnai olarak sosyal amaçla mülkiyet hakkının bile ortadan kaldırılabilirliğini ileri sürmektedir. Bu bakımdan sosyal adalet ilkesinin ahlaki özü, bir toplumda ulusal servetin paylaşımında özellikle hakça bir gelir dağılımıyla geniş halk kitlelerinin mutluluğa kavuşturulmasının gerçekleşmesine olanak sağlayan manevi ve kutsal bir dayanak sayılmalıdır.

Düşünce düzeyinde Tabii Hukukun ve Toplumsal sözleşmenin temel ilkeleriyle beslenen Fransız Devriminden sonra gelişen ve "toplum yaşantısında sadece özgürlük ve eşitliğin garantisi ile sosyal düzenin sağlanabileceği" ilkesinden hareket eden "klasik demokrasi" denen devlet tipinin bu amacı gerçekleştirememesi tarihsel bir olaydı. Özellikle 17. nci Yüzyılın sonlarından başlayarak Batı Avrupada birden gelişen sanayi ve ticaret ilişkilerin ortaya çıkardığı yeni "işçi" ve "sınıf" sorunları, devletleri sosyal ve siyasal düzenin sağlanması için çeşitli önlemler almaya zorlamıştı. Bu nedenle 19. ncu Yüzyılın başlarından itibaren toplumsal yaşantıya devletin müdahalesi artmış ve yaşadığımız 20nci Yüzyılda ise "klasik yahut siyasal demokrasi" dediğimiz devlet tipi, yerini belirli halk gruplarının sosyo-ekonomik durumların ıslahı yoluyla sosyal düzenin sağlanması amacı ve bu temel ilkenin gerçekleştirilmesi için toplumsal yaşantıya çeşitli kamusal tedbirlerle müdahale eden demokratik "sosyal devlet" denen devlet tipine terk etmeye yönelmişti.

Özgürlükler açısından bugün benimsenen anlamda demokratik "sosyal devlet" veya "sosyal hukuk devleti" diye tanımlanan demokratik devlet tipinin temel toplum düzeniyle gerçekleştirilmesi öngörülen ilke; sadec kalsik demokrasi ile sağlanan kişisel özgürlüklerin garantisi değil, bunun çok daha ilerisinde ve özellikle toplumun bütün bireylerini kapsayan (ve zamanımızın ölçülerine göre normal kabul edilebilen) asgari bir gelir ve yaşam düzeyinin sağlanması, çalışma koşullarını iyileştirilmesi yoluyla işgücünün (yani emeğin) korunması, ulusal gelirin adaletli bir biçimde dağıtılması, sosyal güvenliğin sağlanması gibi ekonomik ve sosyal çeşitli amaçlara yönelen çok geniş ve çok taraflı bir anlam taşımaktadır.

Sosyal Hukuk Devletinde bireylerin siyasal özgürlükleri yanında; sosyal adalet gereği, sözü geçen sosyo/ekonomik amaçları (yani sosyal devlet ilkesini) gerçekleştirmek modern devletin başlıca ödevlerindedir. Öte yandan devletin temel ödevlerinden olarak yeni anayasalarda yer alan bu ilkelerin gerçekleştirilmeleri yolundaki güvence, bireyler (yani halk) için devlete karşı bir talep hakkı olarak yönetilebilecek bir "sübjektif kamu hakkı" doğurmaktadır. Bu sübjektif kamu hakkının nasıl kullanılabilirliği sorusunun yanıtı ise, hukuk tekniğince verilebilir.

Sosyal adalet ilkesine çağdaş bir sosyal ve hukuksal toplum düzeninin ahlaki özü olarak bakıldığında; özellikle hakça bir gelir dağılımıyla geniş halk kitlelerinin mutluluğa kavuşturulmasının gerçekleşmesine olanak sağlayan tek manevi ve kutsal bir değer ve dayanak olduğu kesindir. Bu nedenle bugünün çağdaş Batı toplumlarının "özgürlük" ve "eşitlik" esasına dayanan toplum düzenlerinin yarım yüzyıldanberi temelde büyük bir değişikliğe uğrayarak eşitlik ilkesine sosyal (ahlaki) içeriğinin ağırlık kazandırılmasıyla sosyal hakların genişletilip halk katlarına yaygınlaştırıldığı, bu yoldan soyut "hukuksal eşitlik" esasının "ekonomik eşitlik" le bağdaştırılmasına çalışıldığı, Siyaset Felsefesi açısından soruna bakıldığında ise; sanayi toplumlarındaki burjuvazi ve proleterya (yahut emek ve sermaye) arasındaki keskin sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırılarak orta sınıfların güçlendirilmesine çalışıldığı görülür. Bugün bu toplumlarda (işçi, memur, bürokrat ve teknokrat gibi) emekçi gruplarının geniş ve yaygın bir "orta sınıf"a dönüştükleri açıkça görülebilen bir sosyal olgudur. Bizim toplumda ise; özellikle 1961 Anayasasının "sosyal düzen" esprisini yansıtan "sosyal devlet" esasından 1971 ve 1980 darbeleri sonucu uzaklaşarak "eşitlik" ilkesinin çağdaş ahlaki içeriğinin yok edildiği, bu gelişmenin sonucu (halk dilinde orta direk diye adlandırılan) "orta sınıf" ın ortadan kaldırıldığı, toplum bilim açısından yatsınamayan bir gerçektir. Günümüzde sosyal adalet ilke ve esprisinden yoksun bir toplum düzeninin - sosyo/ekonomik ve siyasal dengeneden yoksun bir düzen olma niteliğiyle - toplumun çağ atlamasına değil, çağa uyum sağlamasına bile olanak vermiyeceği ve bu anlamdaki dengesizliğin gelecekteki toplumsal çalkantıların kaynağı ve nedeni olacağı bizce kesindir.

Öte yandan sosyal adaletin bir toplumda evrensel Ahlak idesi anlamında bir düşünce olarak halkın bilincine yerleşmesi, herşeyden önce halkın kültür düzeyinin yükselmesi oranında Hümanizm düşüncesinin geniş halk katlarının vicdanında ve bilincinde yaygınlaşıp pekleşmesine bağlıdır. Bunun gerçekleşmesinin biricik yolu ise, insanın ve insan emeğinin gerçek değerini nesillere anlatabilecek etkin bir hümanist yani insanlı eğitim sisteminin işlevini görebilmesidir. Her ne kadar bu konuda başlıca görev üniversitelere düşmekte ise de, bu bildirinin yazarı bizdeki üniversitelerin bu türden yüce Ahlak ve düşünce sorunlarını henüz çözembilip düşünce üretebilecek durumda olmadıklarını üzümlere belirtmek zorundadır. Zira sosyolog Max Weber bu yüzyılın başında; Doğuda Batı anlamında bilim yoktur, demişti. Bu gerçek bugünün Türkiyesi için de geçerlidir. Ekim 1990

**) Not: Bu tebliğin bibliyografyası ve dayanan kaynaklar, bildiri sahibinin "Toplumsal Törebilim" veya Sosyal Ahlak, Ankara 1980, "Sosyal Politika", Ankara 1968 ve "Hukuk Felsefesi", Ankara 1988 adlı yayınlarındadır.*